

APRÓFALVAK, MINT REKREÁCIÓS ÉLETTEREK – KISÚJBÁNYA

AUBERT ANTAL – PAPP JÚLIA

MICRO VILLAGES AS RECREATIONAL SPACES – KISÚJBÁNYA

One of the antecedents of the creation of recreational spaces in Hungary, connected to the necessity and motivation base on the level of society, is the development and increase of the domestic and inbound tourism characteristic to the 1960s and 1970s. At this time touristic zones and garden-plot regions were created serving private sites based recreation in the surrounding areas of the Hungarian towns. The creation of such recreational spaces can be seen both within the towns and in their neighboring settlements. The rural settlements turning to recreational spaces are characterized by “post-productivity”, so instead of producing traditional products the residential, recreational and holiday functions are strengthened. By now within the functional settlement types the detachment of recreational settlements is verified, since Beluszky P. and Sikos T.T. in their repeated settlement standardization after the change of the regime decidedly detach the holiday function and so these settlements were classified to a separate cluster. In this cluster the micro villages appeared as well enabling them to get over their serious problems endangering even their existence, since in most of the cases these settlements are allocated in beautiful natural surroundings providing the basis for the tourism potential. Kisújbánya, a micro village allocated within the area of the Eastern-Mecsek Land Protection Area, is also such a settlement apparently with 13 inhabitants.

The Sväbisch (German) settlement established in the 18th century possessed 300 inhabitants for 2 centuries, than after 1945 after a slow decrease in the population in the beginning of the 1970s it has drastically been almost depopulated within 2-3 years. However, in this era a process of site forestalling with recreational purposes started as well characteristically connected to urban and intellectual population which as a matter of fact saved the settlement from total depopulation. Due to the local colligation strengthened in recent years, on the one hand the settlement successfully turned to tourism and on the other hand the preservation of the local authentic values remained important with high priority, providing one of the most important attractions of Kisújbánya. The case study is a good example of the process which is characterized by the different forms of leisure spending in the changing relation of urban and rural areas. Kisújbánya is a patent example of this relation system but at the same time by now it exceeds the traditional leisure village function for only private utilization and, characteristic to the strength of the new local community, it opens to the world showing their values on the tourism market.

BEVEZETÉS

A rekreációs terek kialakulásának egyik előzménye Magyarországon, mely a társadalom szintjén a szükséglethez és motivációs bázishoz kapcsolódik, az 1960-1970-es évekre jellemző belföldi és nemzetközi turizmus bővülése. Magánjellegű rekreációt szolgáló üdülőterületek és zártkerti térségek alakultak ki a magyarországi városok környezetében. Ilyen rekreációs terek létrejötté figyelhető meg mind a városokon belül, mind pedig az azok környezetében található településeken. A rekreációs térré átalakuló falusi településeket „poszt-produktivitás” jellemzi, azaz hagyományos termék előállítás helyett a lakóhelyi, rekreációs, üdülési funkciók erősödnek fel. Mára a funkcionális településtípusokon belül a rekreációs települések elkülönítése is bizonyítást nyert, a rendszerváltás utáni megismételt településtípusozásában az üdülési funkció már határozottan elkülönítette és külön klaszterbe sorolta e településeket (BELUSZKY - SIKOS 2007). Ebben a klaszterben megjelentek az aprófalvak is, lehetőséget kapva a fennmaradásukat veszélyeztető súlyos problémák leküzdésére, hiszen sok esetben ezek a

települések gyönyörű természeti környezetben fekszenek, melyek jól hasznosítható turisztikai potenciált rejtnek magukban. Ilyen település Kisújbánya is, a Kelet-Mecsek Tájvédelmi Körzet területén lévő aprófalva, jelenleg 13 fő állandó lakossal. A 18. században létrejött sváb település két évszázadon át 300 fős népességgel rendelkezett, majd 1945 után egy lassú népességcsökkenést követően az 1970-es évek elején, drasztikus hirtelenséggel, mintegy 2-3 év alatt szinte teljesen elnéptelenedett, a tarthatatlan rossz közlekedési viszonyoknak köszönhetően. Ebben az időszakban azonban megkezdődött Kisújbányán egy jellemzően városi, értelmiségi lakossághoz köthető rekreációs célú telekfelvásárlás, amely tulajdonképpen megmentette a települést a teljes elnéptelenedéstől. Az utóbbi években az egyre erősödő helyi összefogásnak köszönhetően pedig egyrészt sikerül nyitni a turizmus felé, másrészt kiemelten fontos marad a helyi autentikus értékek megőrzése is, mint például az eredeti sváb falukép, ami Kisújbánya egyik legfontosabb vonzerejét jelenti. Az esettanulmány jó példája annak a folyamatnak, amely a város-és a vidék átalakuló értelmezésében a szabadidő eltöltés különböző formái jelentenek. Kisújbánya kitűnő példája e kapcsolatrendszernek, ugyanakkor napjainkban túllép a hagyományos - saját használatra szóló-üdülőfalva funkció és az új helyi közösség erejére jellemzően nyit a külvilág felé, megmutatva értékeit a turisztikai piacon.

1. A REKREÁCIÓS TEREK FOGALMA, KIALAKULÁSA ÉS TÍPUSAI MAGYARORSZÁGON

A rekreációhoz, azaz az ember szellemi és fizikai teljesítőkétségének visszaállítását szolgáló tevékenységekhez, önálló tértípus köthető a településföldrajzban (AUBERT 2008). E terek kialakulása az urbanizáció folyamatához kapcsolódik, területileg az urbánus térségekhez kötődnek. Létrejöttükben a gyors városnövekedés mellett a társadalmi átrétegződési folyamat és a javuló életszínvonal játszott szerepet. A település klasszikus értelmezésén – az emberek egy csoportjának lakó- és munkahelyének térbeli egysége (MENDÖL 1963) – túllépve a rekreációs teret is beemeli a fogalomkörbe, mely egyben tükrözi azt a folyamatot és elvárást, mely a rekreáció megnövekedő szükségletét is mutatja (BELUSZKY 1969). Maga a rekreáció azonban személyfüggő, így a hozzá kapcsolódó tevékenységek is sokszínűek, ezáltal a hozzá kapcsolódó intézményrendszer is széles skálán mozog (KŐSZEGFALVY – TÓTH 2002). A nemzetközi szakirodalom már korábban felismerte ennek jelentőségét a gazdasági hatásrendszer kapcsán, mely a keresleti oldalról közelítő kutatásokban és modellezésben nyilvánul meg (CURRY – RAVENSCROFT 2001).

A rekreációt, mint szociálgeográfiai alapfunkciót a Münchener Iskola vezette be, amellyel MAIER később részletesen foglalkozott (MAIER 1977, 1982). A rekreációs lehetőségek területi elhelyezkedését, illetve a tértípus differenciálódását is alapjaiban befolyásolja a fogalom értelmezésének kibővülése, mely szerint a természeti-környezeti vonzerők mellett egyre hangsúlyosabban jelennek meg a kulturális rendezvények, attrakciók, melyek kihatnak a vendégkör átrétegződésére és térbeli kiterjedésére (HOPFINGER 2003). A hazai szabadidő-rekreációs funkció vizsgálata és elméleti szintézise BERÉNYI ISTVÁN nevéhez kötődik (BERÉNYI 1992).

A rekreációs terek kialakulásának egyik előzménye, mely a társadalom szintjén a szükséglethez és motivációs bázishoz kapcsolódik, az 1960-1970-es évekre jellemző

belföldi és nemzetközi turizmus bővülése. Az utazás, mint szabadidő eltöltési tevékenység a társadalom egyre szélesebb rétege számára vált alapszükségletté (LENGYEL 2005). Az 1980-as években a romló gazdasági helyzet még inkább felerősítette ezt a folyamatot, melyben a hétvégi pihenési lehetőségek és kirándulások kerültek előtérbe (KRAFTNÉ SOMOGYI 1993). A kedvelt turisztikai központok mellett az új igényeknek megfelelően a kereslethez közeli, városkörnyéki terek iránti érdeklődés fokozódott. Magántelkes rekreációt szolgáló üdülőterületek és zártkerti térségek alakultak ki a magyarországi városok környezetében (MARTONNÉ ERDŐS 1992). Létrejöttük a szocialista rendszerből fakadó dualizmusnak köszönhető, mely a munka világához kötődő állami tulajdonlás mellett a szabadidőhöz kapcsolódó magántulajdonú hétvégi ház kettőségét eredményezte (CSÉFALVAY 1994). Ilyen rekreációs terek létrejötte figyelhető meg mind a városokon belül, mind pedig azok környezetében található településeken. A magas természeti potenciállal rendelkező területeken az ingatlanok vásárlását az is motiválta, hogy bérbe adásukkal azok turisztikai hasznosításra is kerülhettek. A rekreációs térré átalakuló falusi településeket „poszt-produktivitás” jellemzi (ILBERY 1998), azaz hagyományos termék előállítás helyett a lakóhelyi, rekreációs, üdülési funkciók erősödnek fel (FARAGÓ 2006). Mára a funkcionális településtípusokon belül a rekreációs települések elkülönítése is felmerült, mely arra utal, hogy a rekreációs szerepkör a többenél jóval jelentősebbé vált (TÓTH 1996). Mára a funkcionális településtípusokon belül a rekreációs települések elkülönítése is bizonyítást nyert, a rendszerváltás utáni megismételt településtípezésében az üdülési funkció már határozottan elkülönítette és külön klaszterként jelenik meg a rekreációs települések csoportja, köztük nagyszámú aprófaluvval (BELUSZKY – SIKOS 2007).

2. REKREÁCIÓS TEREK TIPIZÁLÁSA

Hazánk szabadidős terei területi-települési alapon lehatárolhatók, így megkülönböztethetünk települési és településkörnyéki rekreációs zónákat, mely csoportosítás a nemzetközi szakirodalomban is fellelhető (AUBERT et al. 2013, WILLIAMS – SHAW 2009).

2.1. TELEPÜLÉSI REKREÁCIÓS TEREK MAGYARORSZÁGON

A települési rekreációs zónák a települések közigazgatási területén belül helyezkednek el. Funkcióik alapján lehetnek úgynevezett épített rekreációs létesítmények (pláza, bevásárlóközpont, színház, mozi, uszoda, sportkomplexum, kiállító terem, múzeum, skanzen stb.), amelyek közül sok szinte minden városban megtalálható és ma már a helyi lakosság rekreációjának szerves részét biztosítja (AUBERT 2008).

Emellett egyre népszerűbbek lesznek a szintén ebbe a kategóriába tartozó, komplex élményt nyújtó rekreációs térszínek is, amelyek egy helyen, színes program és élménykínálattal, széles társadalmi rétegeket és korosztályokat kívánnak megcélozni. Ez esetben megfigyelhető egyfajta funkcióváltás, hiszen ezek gyakran régi, elhagyott gyárterületeken, raktárakban kerülnek kialakításra és kapnak turisztikai, rekreációs funkciót (pl. Pécs – Zsolnay Kulturális Negyed).

A magyar lakosság körében igen népszerűek a termál- és élményfürdők, melyeknek hatóköre ugyan igen változatos, de a helyiek rekreációjában mindenképpen fontos szerepet töltenek be. A fürdők széles célszemencseket szólítanak meg, sokszínű kikapcsolódási lehetőséget nyújtanak, valamint wellness szolgáltatásokat és egyéb programokat kínálnak vendégeiknek (pl. Szeged, Kaposvár, Eger, Debrecen, Zalaegerszeg).

A csoport különleges elemét képezik az ún. ökoturisztikai központok, látogatócentrumok, amelyek rendszerint egy-egy természetvédelmi területet mutatnak be és főként a játékos, oktató jellegű programkínálattal elsősorban a kisgyermekes családok és az óvodás-iskolás csoportok számára nyújtanak kikapcsolódási lehetőséget (pl. Kőszeg – Bechtold István Természetvédelmi Látogatóközpont, Körösök-Völgye Látogatóközpont). Emellett gyakran szerveznek szakvezetési túrákat, természet megfigyeléseket.

A települési rekreációs zónák másik csoportját azok a zöldterületek (parkok, sétányok, tavak stb.) képviselik, amelyek az aktív és a passzív pihenést egyaránt lehetővé teszik a természet közeli környezetben (AUBERT 2008). Ezek a területek a lakosok a város zajától és a mindennapokból elmenekülve, ugyanakkor otthonuktól mégsem olyan távol pihenhettek, sétálhatnak, túrázhatnak, piknikezhetnek (pl. Debrecen–Nagyerdő, Nyíregyháza–Sóstó, Miskolc – Miskolctapolca, Lillafüred, Kaposvár–Deseda, Pécs – Tüskésrét).

2.2. TELEPÜLÉSKÖRNYÉKI REKREÁCIÓS TEREK MAGYARORSZÁGON

A kategorizálás másik nagy csoportját képezik az ún. településkörnyéki rekreációs zónák, amelyek a települések külterületein, illetve azok vonzáskörzetében helyezkednek el. Méretük alapján itt már találunk nagyobb kiterjedésű területeket is (pl. természetvédelmi területek, parkerdők, arborétumok, tavak, közhasznú zöldterületek). Hazánk településrendszeri adottságaiból adódóan főként a Dunántúlon dominánsak, ahol az aprófalvas, kisvárosias településszerkezetben a központi települések térszervező szerepe kiemelkedő (AUBERT 2008).

Ebben az esetben is beszélhetünk épített létesítményekről például várak, templomok, kilátók, skanzenek (pl. Kaposvár–Szenna), amelyek sok esetben akár önálló turisztikai vonzerőként is jelentősek. Napjainkban ezekhez egyre több rendezvény és szervezett program meghirdetése is társul pl. állat- és növényvilág megfigyelések, hagyományőrző fesztiválok, családi rendezvények, várjátékok. E kategóriába sorolhatók azok a kerékpárutak is, amelyeket manapság egyre többen vesznek igénybe, így például a Pécs – Orfűt–Abaligetet összekötő kerékpárutat, vagy a hazánk tavait (Balaton, Fertő-tó, Tisza-tó) körül vevő kerékpárutakat, amelyeknek szerepe a rekreációban és a belföldi turizmusban egyaránt kiemelkedő.

Ahogy a települési rekreációs tereknél, úgy itt is beszélhetünk olyan bemutató központokról, látogatócentrumokról, amelyek célja egy-egy speciális téma (kulturális, természeti, történelmi, gasztronómiai) bemutatása (pl. Szeged–Ópusztaszer, Szekszárd–Pörboly). A központok az állandó kiállítások mellett gyakran időszaki kiállításokkal és egyéb szervezett, tematikus programokkal színesítik a kínálatukat.

A településkörnyéki rekreáció színterei az ún. mezőgazdasági termelőegységek (zártkertek pl. Pécs–Cserkút). Az 1960-as években a városiasodás előretörésével a

falvakból, kisvárosokból egyre többen költöztek a városi lakótelepekre, ahol másfajta életmód fogadta a korábban eltérő körülményekhez szokott, zömmel mezőgazdasági tevékenységet folytató embereket. A természetes kitérési vágy következtében egyre keresettebbé váltak azok a területek, ahol valamilyen mezőgazdasági tevékenység folytatható, hiszen itt az emberek saját maguk termelhettek szabadidejükben, akár kiegészítő jövedelemszerzés céljából is. Mindehhez társul, hogy napjainkban egyre népszerűbbek a hobby-tertek, és az egészséges életmód szemlélete, valamint egyfajta „biokert mozgalom” is kialakult, amely csak növeli az ilyen területek rekreációs szerepét (KRAFTNÉ SOMOGYI 1993).

Az 1960-as években bekövetkezett jelentős változásoknak köszönhetően megnőtt a kereslet a magánhasználatú üdülők iránt is, aminek következtében egyre több városkörnyéki üdülőtelep alakult ki. Az üdülési, pihenési igények kielégítése mellett ezek létrejöttéhez hozzájárult még a szabadszombatok bevezetése, így a rendszeres családi létrejöttéhez alkalmas színtereivé váltak ezek. A keresletnövekedést az 1980-as évektől erősítette a közlekedési költségek drágulása, a rekreációra fordítandó szabadidőhányad csökkenése, a másod- és harmadállások elszaporodása. (MARTONNÉ ERDŐS 1992). Ilyen üdülő- és pihenőhelyek („második otthonok” vagy szabadidőlakások) sok helyütt megtalálhatók hazánkban (pl. Pécs, Orfű, Abaliget, szegedi Szelidi-tó, Miskolc–Mályi, Bükk-szentkereszt, Mezőkövesd, Bogács, Szekszárd, Fadd-Dombori).

Természetesen a települések környékén is találunk olyan szabadon látogatható természeti területeket (vízparti üdülőövezetek, tavak, erdők, tanösvények stb.), amelyeknek szerepe kiemelendő a helyi lakosok életében. Ez esetben a passzív időtöltés mellett, a szabadidő-eltöltés számos egyéb, aktív módja is ismert, úgymint túrázás, lovaglás, vadászat, vízi sportok stb. (pl. Sopron–Lőverek, Fertő-tó, Pécs–Mecsek, Pécs – Orfű, Pécs–Malomvölgyi-tó, Zalaegerszeg–Azáleás-völgy stb.).

Mindezek mellett a lakosság rekreációjában hangsúlyos szerepet kapnak a jelenkori trendek is, hiszen nem szabad megfeledkeznünk a manapság egyre nagyobb népszerűségnek örvendő, különböző tematikájú rendezvényekről, fesztiválokról (zenei, gasztronómiai, kulturális, hagyományőrző stb.) sem. Ezek közül sok országos jelentőségű ugyan, de a helyi lakosság életében betöltött szerepük mindenképpen kiemelkedő (pl. Bajai Halfőző Fesztivál, Pécsi Országos Színházi Találkozó, Szekszárdi Szüreti Napok stb.).

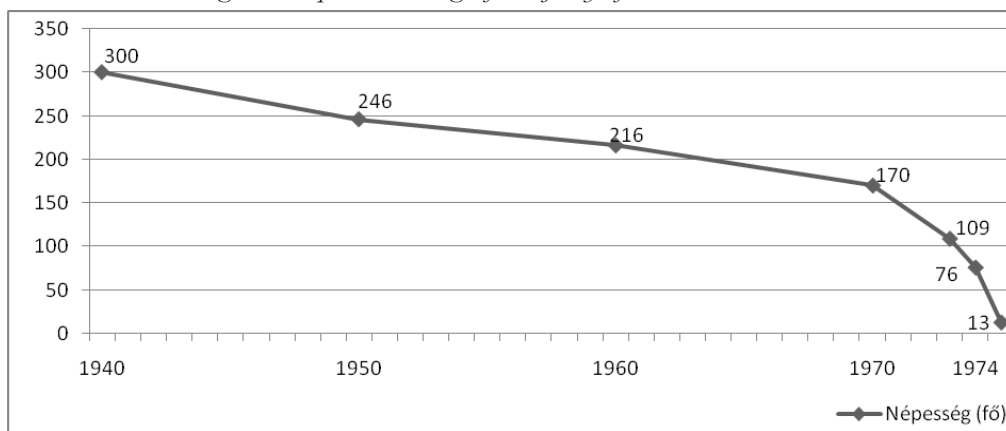
3. KISÚJBÁNYA TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI SZAKASZAI

Kisújbánya Baranya megye északi részén található, közigazgatásilag Hosszúhetényhez tartozik, attól 5,5 km-re fekszik. A hozzá legközelebb eső település pedig Óbánya, 3,3 km távolságban. A falu a Kelet-Mecsek Tájvédelmi Körzet közepén található, az egyik legnagyobb értékét a gyönyörű természeti környezet adja. A településen egy patak folyik keresztül, a körülötte lévő domboldalakon alakították ki a telkeiket és építették meg házaikat a területre letelepedők. Megközelítése nehézkes, tömegközlekedés nem érinti, autóval is csak erdészeti úton lehet elérni Kisújbányát.

A település a 18. században jött létre, amikor német üvegkészítők érkeztek a területre és Neue Glasshüte néven megalapították a falut. 1783-ban már iskola is működött a

faluban, 11 évvel később pedig Szent Márton tiszteletére építettek kápolnát a lakosok. Kezdetben üveggyártással foglalkoztak a helyiek, hiszen az ehhez szükséges, rendelkezésre álló erőforrások miatt települtek ide, de ennek hanyatlásával a fő megélhetési forrást az állattartás és a földművelés mellett a famegmunkálás jelentette. Jelentős kiegészítő jövedelemként szolgált a tejelő szarvasmarhatartás során készített tej, tejföl, túró, amelyet a közeli településeken értékesítettek a kisújibányai lakosok. A településre viszont sosem vezetett szilárd burkolatú bekötőút, a rossz minőségű erdei utak pedig egyre jobban megnehezítették ezen termékek értékesítését. 1938-tól egyre többen helyezkedtek el a közelben lévő vasasi szénbányában, így lassan átalakult a foglalkoztatási szerkezet (AUBERT 1990; MÓD 2007).

1. ábra: Kisújibánya népességváltozása 1940-től 1975-ig
Figure 1: Population change of Kisújibánya from 1940 to 1975

Forrás: saját szerkesztés.

Az 1960-as évekre a jó minőségű bekötőút hiányát a helyiek mind nagyobb problémaként élték meg, hiszen az önellátáson kívül helyben munkalehetőség nem volt, így a lakosok mindenképpen ingázásra kényszerültek. Az idősebb korosztály már egyre nehezebben, sokszor a természeti erővel dacolva tette meg az utat, a fiatalabbak pedig már jórészt nem is vállalták az ezzel járó nehézségeket, így megindult a településről való elvándorlás. Az 1880-as évekből származó adatok szerint akkor még 370 fő körüli lakosságszámmal rendelkezett Kisújibánya, de az 1960-as évekig is 200-300 fő lakta a települést. Az 1970-es évek hozták a drasztikus változásokat, ekkor ugyanis pár év alatt különös gyorsasággal vesztette el őslakóit Kisújibánya. 1970-ben még 170-en éltek itt, 1973-ban már csak 109-en, 1974-ben 76-an, 1975-ben pedig csupán 13 fő lakta a települést, ebből mindössze 3 volt „őslakos”. Az 1. ábrán látható a népességváltozás általános tendenciája, valamint az 1970-es évek elején bekövetkezett drasztikus népességcsökkenés. Kisújibányának ennek ellenére sikerült életben maradnia, nem úgy, mint például sorstársának, a szintén baranyai Gyűrűfűnek, ahol rövid időn belül az összes lakó elhagyta a települést (MÓD 2007).

3.1. KISÚJBÁNYA AZ ÜDÜLŐFALU

A települést az 1960-as években turisztikai szempontból még nem jegyezték, jól mutatja ezt, hogy az 1965-ben az Építésügyi Minisztérium megbízásából készített „Mecsek hegység és környéke üdülőterületi regionális tervtanulmány”¹ még nem említette. A tanulmány célja az volt, hogy a területen az akkori adottságok mellett új területek feltárással távlati üdülési tervet készítsen. A település környékéről Püspökszentlászlót és Óbányát emelte ki, valamint a Kisújbánya mellett magasodó Cigány-hegyet tartotta fontos potenciálnak. Kisújbányán tehát már a korábbi időszakban is kevés nyomát találni a klasszikus értelemben vett turizmusnak.

1977-ben az Országos Természetvédelmi Hivatal védetté nyilvánította a Kelet-Mecsek több mint 9000 hektáros területét, „Kelet-Mecsek Tájvédelmi Körzet” néven. Ezen kívül ebben az időszakban a Mecsekvidéki Intéző Bizottság üdülőfalvakat szeretett volna létrehozni Baranyában, és ilyen jellegű terveik között szerepelt például Óbánya vagy Ófalu mellett már Kisújbánya is. Az ő megfogalmazásuk szerint pedig „... az üdülőfalu olyan szépfekvésű, csendes, de egyébként semmi különbséggel nem rendelkező község, ahol néhány házat az idegenforgalom vesz gondozásba, azt olcsón kiadja pihenni vágyó embereknek...”. Ennek kapcsán alakították át a volt iskola épületét kulcsos házzá, és adták át a Pécsi Természetbarátok Turista Egyesületének (AUBERT 1990).

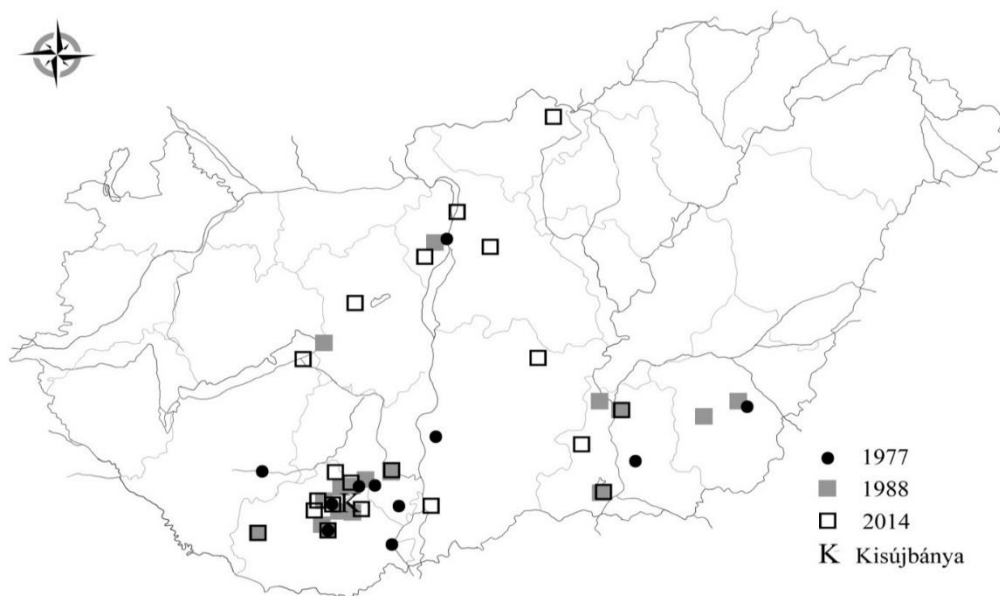
A település története során az első turizmushoz köthető jelentősebb jelenségnek a településen üdülőtelket vásárolt népesség megjelenését tekinthetjük, amely egyben a falu életben maradását is eredményezte. Az események szerencsés egybeesésének köszönhető a fennmaradás, hiszen a városi népesség éppen akkor kezdett figyelni a település értékeire, amikor az eredeti őslakosság hirtelen fogyatkozása megindult. Az új tulajdonosok rendkívül olcsón jutottak ingatlanhoz a településeken, hiszen az 1970-es években egy-egy háztelek 15-20 ezer forintért cserélt gazdát, majd a következő évtizedekben már több millió forintra emelkedett értékük (MÓD 2007).

Napjainkig megmaradt a településen az üdülőtulajdonosok többségi jelenléte, bár az elmúlt évtizedek során többször változtak a tulajdonosi viszonyok. AUBERT és MÓD korábbi kutatásai nyomán 1977-ből és 1988-ból rendelkezünk pontos adatokkal arra vonatkozóan, hogy a Kisújbányán üdülőt vásárló személyek eredetileg mely városban laktak. Ehhez kapcsolódóan 2014-ben is felmértük az állapotokat. Ezeket az eredményeket szemlélteti a 2. ábra, amelyen jól látszik, hogy a legtöbb tulajdonos mindig is Baranya megyei lakos volt, valamint az évek során mind növekedett az ország távolabbi pontjából érkezett üdülőtulajdonosok száma. 1977-ben 34 új telektulajdonos közül leginkább pécsiek (15 telek) és komlóiak (7 telek) száma volt magas. Három budapesti és egy-két alföldi tulajdonostól eltekintve dél-dunántúli lakosok birtokolták a telkeket. 10 év alatt valamelyest változott a helyzet, 1988-ban még mindig Pécs (30 telek) és Komló (9 telek) vezet, Budapest szintén három telektulajdonost ad, több alföldi tulajdonossal kiegészítve, de a legtöbben ekkor is a környező települések lakosai.

---

¹Mecsek hegység és környéke üdülőterületi regionális tervtanulmány. É.M. Városépítési Tervező Vállalat, Törzsszám: 27-26-9/65.

2.ábra: Kisújbánya üdültulajdonosainak lakóhelyei 1977-ben, 1988-ban és 2014-ben
 Figure 2: The residences of the holiday-home owners of Kisújbánya in 1977, 1988 and in 2014

Forrás: saját szerkesztés.

A jelenlegi, 2014-es állapotok szerint 56 háztelekből 6-ot laknak állandó jelleggel bejelentett lakosok, összesen 13 fő. 12 ház pécsi tulajdonban van, 3 hosszúhetényi, és szintén 3 komlói lakosoké. A legtöbb tulajdonos ma is a Dél-Dunántúlon lakik, de az 1990 előtti állapotokhoz képest markánsabb változást mutat a térkép. Többen vásároltak üdülési célból kisújbányai telket nagyobb távolságokról is, a magyarországi lakhelyek közül Salgótarján található a legmesszebb a településtől. Ami az 1990-es évek előtti állapottól eltérően érdekes újdonság, hogy azóta több ház külföldön élő tulajdonában van, így három tulajdonos Németországban, egy Ausztriában, egy pedig Tel Avivban él (ez viszont nem mindig jelent ténylegesen külföldi származású tulajdonost is, hiszen több esetben csak külföldre költözött magyarokról van szó).

Az új telektulajdonosok természetesen igyekeztek átformálni az épületeket és telkeket saját igényeiknek megfelelően, ebből adódóan már egyfajta rekreációs térként kezdték használni a rendelkezésre álló területüket, azokkal a korábbi lakosokkal szemben, akik háztáji gazdálkodás szempontjai szerint alakították a körülöttük lévő teret. A korábban gazdasági épületként használt építményeket lakófunkcióval látták el, tipikus hétvégi-, üdülőházakat alakítottak ki (MÓD 2007).

3.2. A KISÚJBÁNYAI BARÁTI KÖR SZEREPE A TELEPÜLÉS FUNKCIONÁLIS MEGÚJULÁSÁBAN

1988-ban alakult meg a Kisújbányai Baráti Kör, amely először egyesületként működött, majd 2000-tól egy újralakulást követően alapítványi formában folytatta tevékenységét. Az alapítvány elnökével 2014 végén készített interjú során megtudtuk, hogy nagy szerepet

vállalnak a település mindennapi életében. Kisújbánya egyik legnagyobb, (turisztikai szempontból is) fontos értéke a máig szépen megőrzött, eredeti sváb településkép, aminek fennmaradását segíti, hogy az épületek helyi védetség alatt állnak (1. kép). Mivel az itt üdülőtelket vásárlók a legtöbb esetben igyekeznek saját használatuknak megfelelően alakítani az épületeket és telkeket, de ezt a helyi védetség miatt bizonyos korlátok között vihetik csak végbe, a Baráti Kör kiadott számukra egy értékvédelmi segédletet. Az ebben leírtak segítik az új tulajdonosokat, hogy a szabályoknak megfelelően tudják alakítani épületeiket, és így megmaradhasson a település több mint 250 éves karaktere. A Helyi Építési Szabályzat megtiltja többek közt a telekhatárok módosítását, a külterület-belterület határai megváltoztathatatlanok, nem lehet telket felezni, vagy összevonni. A szabályzat megengedi a nem zavaró hatású kereskedelmi, szolgáltató, szállásjellegű és kézműipari építmények létesítését, de tilos például a sportfunkciójú épület vagy üzemanyagtöltő állomás építése.

A Kisújbánya Baráti Kör fontos céljai között szerepel, hogy Kisújbánya évszázados kulturális örökségét és településképi értékeit kutassa, megóvja és bemutassa. Ezen kívül együttműködik a Mecsekerdő Zrt. Pécsváradi Erdészetével, valamint a Duna-Dráva Nemzeti Parkkal is a természeti értékek megóvása érdekében. Az alapítvány összefogja a falut, közösségi munkákat szerveznek, a megfelelő források összegyűjtésével pedig fejlesztéseket visznek véghez Kisújbányán. Falunapot rendeznek, az elszármazottaknak pedig találkozót, ezen kívül temető- és faluház takarítást is szerveznek, egyéb programok mellett.

1. kép: Eredeti sváb parasztház Kisújbányán

Photo 3: Original Swabian farmhouse in Kisújbánya

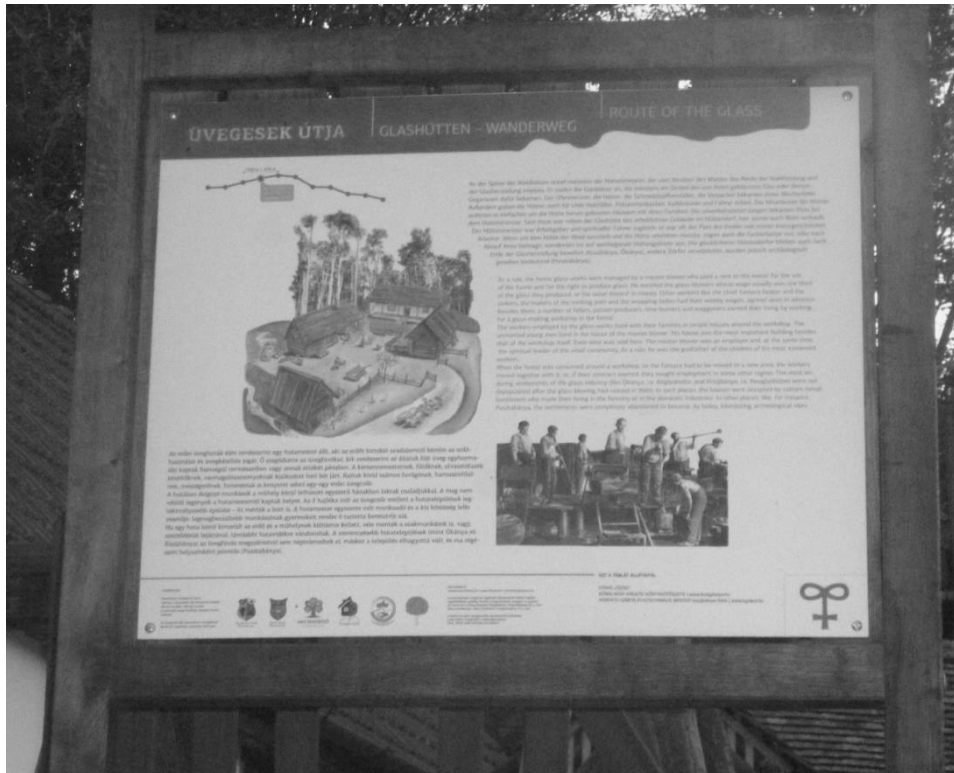

Forrás: Aubert A.

Turisztikai szempontból a település fő profilját az 1970-es évektől kezdve a mai napig az üdülés határozza meg. Az üdülőtulajdonosok száma sokszorososan meghaladja a helyben élő állandó lakosok számát, ami a települést érintő kérdések megoldásában sokszor problémát is jelenthet. A nem helyben lakókkal természetesen a távolság miatt nehezebb a kommunikáció és kapcsolattartás a települést érintő kérdések kapcsán, valamint egyes megoldásra váró problémákat nem egyenlő súllyal érzékelnek, mint az állandóan helyben lévő lakosok.

2. kép: Az Üvegesek útját bemutató információs tábla Kisújbányán

Photo 2: An information board presenting the Route of the Glass in Kisújbánya

Forrás: Aubert A.

A Kisújbányai Baráti Kör kezdeményezésére az elmúlt néhány évben azonban megtörtént egyfajta nyitás a turizmus egyéb formái iránt is. Elsősorban kiemelendő, hogy a településen nagy volumenű turizmus kialakulása nem várható, egyrészt a település mérete, valamint az attrakciók szerény száma miatt, másrészt pedig a nehéz megközelítés állít akadályt. Kisújbánya egyik legnagyobb értéke, hogy gyönyörű természeti környezetben fekszik, legfontosabb jellemzője éppen a csendes, nyugodt környezet, így ilyen szempontból az eldugott kis falucskának előnyére is válik a nehéz megközelíthetőség. Több túraútvonal keresztezi a falut, ami a bakancsos turistáknak jelent attrakciót. Áthalad a településen a Dél-dunántúli Kéktúra Útvonal, a Szent Márton út, amely 2005 óta Európa Kulturális Útvonala, a Mária út egy szakasza, valamint az Üvegesek útja

tanösvény, amely a Kelet-Mecsek üveghutáinak, üveges munkásainak állít emléket (2. kép). A zarándokutak miatt zarándokszobát is kialakítottak Kisújbányán. Az üveges múlt kapcsán pedig nem csak tanösvényt alakítottak ki, de minden évben megrendeznek egy üveges hétvégét, amelynek a kapcsolódó települések felváltva adnak otthont. Így 2012-ben, Kisújbánya alapításának 250. évfordulóján például itt szervezték meg ezt a rendezvényt.

Továbbá tervben van egy Zengő élménykörút kialakítása, amely pályázatból valósulna meg. További turisztikai attrakcióként említhető meg a 2013-ban átadott járgányos cséplőgép bemutató hely is. Az ide érkezők számára megtekinthető az 1700-as években épített Szent Márton templom, valamint a 2011-ben avatott harangláb is. Ezek mind olyan helyi szintű attrakciók, amelyek önmagukban tulajdonképpen nem számítanak jelentős vonzerőnek, azonban az ide érkezők számára színesebbé teszik a kínálatot.

A vendégfogadásra még nincs igazán jól felkészülve a település, ugyan elviekben több vendégház is található a településen, azonban ezek közül nem mind üzemel állandó jelleggel. Közülük kiemelendő azonban a Klumpás Tanya vendégház, amely a vendégfogadáson kívül még egy büfét is üzemeltet, keddtől vasárnapig 10 és 17 óra között. A vendéglátóhely 2011 óta működik, ez pedig nagy előrelépést jelent Kisújbánya életében, hiszen az 1970-es években bezárt, egyetlen élelmiszerbolt hiányát némiképp enyhíti. A további vendégfogadási lehetőségeket tekintve elmondható, hogy elvileg több szálláshely is az érkezők rendelkezésére áll, ám ezek nem mind működnek folyamatosan. A helyben lakók nagy része természetesen rengeteget ingázik, sok esetben akár több napig is távol van. Az egyik szállás üzemeltetője elmondta, hogy éppen ezért előfordul, hogy épp nem tartózkodik Kisújbányán, mikor kiadó szoba miatt keresik, olyankor sajnos el kell utasítania az érdeklődőket. A hasonló problémák elkerülésére megoldás lehetne, ha a szállásadók összefognának, és egy állandóan a faluban tartózkodó személyt bíznanak meg a szálláshelyek üzemeltetésével, fenntartásával.

ÖSSZEGRZÉS

A településhálózat átalakulásának egyik sarkalatos kérdése a város-vidék viszonyrendszer értelmezése. Az urbanizáció sajátossága a szocializmusban a vidéki településhálózat gyors erodálódása, a települési funkciók átrendeződése. Ez a folyamat napjainkban is tart, a szabadidő/rekreációs funkció egyre erőteljesebb megjelenése kíséri ezt a folyamatot. Tanulmányunkban egy rövid szakirodalmi áttekintéssel foglaltuk össze e funkció vizsgálatára vonatkozó földrajzi kutatásokat, melyek alapján megalapozottnak véljük esettanulmányunkkal igazolni azon állításokat, mely szerint a rekreációs tér típusok közül az aprófalvak jelentik a települési terek egyik szegmensét.

Kisújbánya egyrészt tipikus példája az aprófalu településszerkezetű térségekben végbement/végbemenő településformáló folyamatoknak, amelyek az iparosítás-urbanizáció korszakában érik e településeket. Kisújbánya ugyanakkor különleges esetnek is mondható, azon kevés aprófalu egyike, ahol az „őslakosok” eltűnése/elmenekülése az ellehetetlenült/ellehetetlenített életkörülmények miatt nem járt a falu teljes elnéptelenedésével. Az urbanizáció „kitermelte” már a szocializmus korában azt a társadalmi réteget (orvos, művész, tanár, jogász...), amelynek igényei, életvitele már nem lett volna teljes olyan értékek nélkül, amelyet ez a falu nyújtani tudott.

Kisújbánya „funkcióváltása” radikális volt – a tulajdonosváltás folyamata mindössze 4-5 év. Az új tulajdonosok számos problémával találták szemben magukat, az „üdülőfalu” – mint egy új rekreációs tér – kihívásait sok szempontból máig nem sikerült teljesíteni (alapinfrastruktúra). Megváltozott a határhasználat, a telkek belső funkciói, a közösségi létesítmények – ezzel szembesültek az új tulajdonosok. Példaértékű, ahogyan ez a kis közösség felismerte a közös érdekeit, amelyet a Baráti Kör testesít meg. Ennek köszönhető a településkép „konzerválása”, a hagyományok tisztelete, emellett kiléptek önmaguk „üdülőfalujából” és lépésről lépésre bekapcsolódnak – a környező falvakkal együtt – az ország turisztikai vérkeringésébe, egészen az európai Szent Márton útjáig.

IRODALOM

- AUBERT A. – JÓNÁS-BERKI M. – PÁLFI A.** (2013): A rekreációs terek turisztikai értelmezése és elterjedése Magyarországon. In.: Kókai S. (szerk.) Tanulmánykötet Dr. Dobány Zoltán főiskolai docens 60. születésnapjára. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet, Nyíregyháza, pp. 21-34.
- AUBERT A. – PAPP J.** (2015): Kisújbánya – az újraértelmezett „üdülőfalu”. In.: Keceli L. – Kovács I. P. – Nezei Cs. (szerk.): Geográfus Körút 60. Virágmandula Kft. Pécs pp. 11-26.
- AUBERT A.** (1990): Egy funkcionálisan megújult törpefalu Baranyában: Kisújbánya. In: Tóth J. (szerk.): Tér - idő - társadalom (Huszonygy tanulmány Enyedi Györgynek). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 458-475.
- AUBERT A.** (2008): Az urbanizációs folyamatok és a rekreációs életterek összefüggései Magyarországon. In: Csorba P. – Fazekas I. (szerk.): Táj kutatás-Tájökológia. Meridián Alapítvány, Debrecen, pp. 447-459.
- BELUSZKY P. – SIKOS T. T.** (2007): Változó falvaink: Magyarország falutípusai az ezredfordulón. MTA TAKI, Budapest, 459 p.
- BERÉNYI I.** (1992): Az alkalmazott szociálgeográfia elméleti és módszertani kérdései. Földrajzi Tanulmányok 22. Akadémiai Kiadó, Budapest, 165 p.
- CURRY, N. – RAVENSCROFT, N.** (2001): Countryside recreation provision in England: exploring a demand-led approach. Land Use Policy 18. pp. 281-291.
- CSÉFALVAY Z.** (1994): A modern társadalomföldrajz kézikönyve. IKVA Könyvkiadó, Budapest, pp. 130-131.
- FARAGÓ L.** (2006): A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása. Tér és Társadalom 20. pp. 82-102.
- HOPFINGER, H.** (2003): Geographie der Freizeit und des Tourismus: Versucheiner Standortbestimmung. In: Becker-Hopfinger-Steinecke (Red.): Geographie der Freizeit und des Tourismus, Oldenbourg Verlag München Wien, pp. 1-25.
- ILBERY, B.W.** (1998): The Geography of Rural Change. Longman, London, 280 p.

- KŐSZEGFALVYGY. – TÓTH J.** (2002): Általános településföldrajz. In.: Tóth J. (szerk.): társadalomföldrajz I. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 423-428.
- KRAFTNÉ SOMOGYI G.** (1993): A városkörnyéki rekreációs övezetek kialakulása és környezeti problémái Magyarországon. Spacimina Geographica. JPTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 35-41.
- LENGYEL M.** (2005): Turizmus általános elmélete. HFF-KIT Kiadó, Budapest 528 p.
- MAIER, J.** (1982): Geographie der Freizeitstandorte und des Freizeitverhaltens. Sozial- und Wirtschaftsgeographie Handbuch der Geographie, München, pp. 160-273.
- MAIER, J.** (1977): Natur- und kulturgeographische Raumpotentialund ihre Bewertung für Freizeitaktivitäten. Geographische Rundschau 1977/29. pp. 186-195.
- MARTONNÉ ERDŐS K.** (1992): A miskolciak városkörnyéki rekreációja. Földrajzi Közlemények CXVI. (XL.) 3-4. sz. pp. 143-162.
- MÓD L.** (2007): "Kihalófaluból - üdülőfalu". In.: Szarvas Zs. (szerk.): Migráció és turizmus - Migrációs folyamatok hatása a helyi társadalmak változásaira a mai Magyarországon. MTA Néprajzi Kutatóintézete, pp. 111-142
- TÓTH J.** (1996): A településrendszer mai struktúrája. In.: Perczel Gy. (szerk.): Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest pp. 557-564.
- WILLIAMS, A.M. – SHAW, G.** (2009): Future play: tourism, recreation and landuse. Land Use Policy 26. pp. 326-335.
- Mecsek hegység és környéke üdülőterületi regionális tervtanulmány. É.M. Városépítési Tervező Vállalat, Törzsszám: 27-26-9/65